

MUHAFAZAKÂR MODERNLEŞMENİN ARACI OLARAK MİLLÎ GÖRÜŞ PARTİLERİNDE EĞİTİM POLİTİKASI

Educational Policy in The Milli Görüş Parties as a Means of Conservative Modernization

Nazım MAVİŞ¹

ÖZET

Kemalizmin seküler bir modernleşme projesi için seferber ettiği eğitim, Milli Görüş düşüncesinde muhafazakar bir modernleşme hedefini gerçekleştirmek için kurgulanmak istenmiştir. Milli Görüş partilerinde de eğitim yeni bir toplumsal kimliğin inşası ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek, bir bakıma muhafazakar bir modernleşme projesinin aracı olarak görülmüştür. Erbakan kurmaya çalıştıkları eğitim sistemini “*Milli Maarif*” olarak sloganlaştırmış, maddeci ve renksiz maarif yerine milli maarifi kurma hedefini parti programına yerleştirmiştir. Erbakan’ın eğitim programlarında ahlak ve maneviyat esas alınmış, böylelikle milli ve manevi değerlerine bağlı bir toplumun yetişmesi hedeflenmiştir. Milli Görüş partilerinin programlarında ortaya konulan eğitim paradigması Erbakan’ın bütün bir siyasi mücadelesinin temel hedefi olan “*Yeniden Büyük Türkiye*” idealini gerçekleştirmek için kurgulanmıştır. Maddi ve manevi kalkınmanın esası maarifin millileştirilmesinde görülmüştür. Bu açıdan bir yandan manevi değerlere dayalı bir toplum inşası diğer yandan kalkınma hedefleri bir bakıma muhafazakar modernleşme projesi şeklinde de değerlendirilebilir. Eğitim gerek parti programlarında gerekse Erbakan’ın konuşmalarında dindar bir toplum inşa etmek için en hayati araç olarak görülmüştür. Toplumda yaşanan ahlaki yozlaşma, anarşi, milli şuur ve şahsiyet yokluğu mevcut eğitim politikalarına bağlanmıştır. Millet karşı karşıya kaldığı sosyal, toplumsal ve ahlaki problemlerin kaynağı olarak mevcut eğitim politikaları görülmüştür. Eğitim politikaları ülkenin maddi ve manevi kalkınmasının, dolayısıyla Yeniden Büyük Türkiye inşasının önemli bir kaldırıcı olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Milli Görüş, Muhafazakarlık, Millilik, Maneviyatçılık

ABSTRACT

Education, which Kemalism mobilized as a tool of secular modernization, was mobilized as a tool of conservative modernization in the thought of Milli Gorus. In the Milli Gorus parties, education was seen as a tool for the construction of a new social identity and development, that is, as a tool for conservative modernization. Erbakan sloganized the education system they were trying to establish as "National Education" and placed the goal of establishing national education in the party program instead of materialistic and colorless education. The education paradigm put forward in the programs of the Milli Gorus parties was designed to realize the ideal of "A Greater Turkey Again", which is the main goal of Erbakan's entire political struggle. The basis of material and spiritual development, which is accepted as the means of achieving the goal of "A Greater Turkey Again", was seen in the nationalization of education. In this respect, on the one hand, building a society based on moral values, on the other hand, development goals can be considered as a conservative modernization project. Education was seen as the most vital tool for building a religious society, both in party programs and in Erbakan's speeches. The moral corruption, anarchy, lack of national consciousness and personality in the society today are connected to the current education policies. The current education policies have been seen as the source of the social, social and moral problems faced by the nation.

Keywords: Modernization, National Opinion, Conservatism, Nationality, Spiritualism.

ORCID: 0000-0002-6862-6638

1.Dr., Sinop Milletvekili, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyon Üyesi, TBMM, nmavis@hotmail.com

MAVİŞ, N. (2022). "Muhafazakâr Modernleşmenin Aracı Olarak Millî Görüş Partilerinde Eğitim Politikası", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.27, s.335-349.

Makale Geliş Tarihi: 25 Temmuz 2022 Kabul Tarihi: 14 Eylül 2022.

EXTENDED ABSTRACT

Education, which Kemalism mobilized as a tool of secular modernization, was mobilized as a tool of conservative modernization in the thought of Milli Gorus. In the Milli Gorus parties, education was seen as a tool for the construction of a new social identity and development, that is, as a tool for conservative modernization. Erbakan sloganized the education system they were trying to establish as "National Education" and placed the goal of establishing national education in the party program instead of materialistic and colorless education. The education paradigm put forward in the programs of the Milli Gorus parties was designed to realize the ideal of "A Greater Turkey Again", which is the main goal of Erbakan's entire political struggle. The basis of material and spiritual development, which is accepted as the means of achieving the goal of "A Greater Turkey Again", was seen in the nationalization of education. In this respect, on the one hand, building a society based on moral values, on the other hand, development goals can be considered as a conservative modernization project. In the Milli Gorus parties, the issue of education was considered as a mentality issue, and the issues of today's education were seen as the results of a mentality preference. For this reason, it will not be possible to eliminate the negative results of the current education and to reach the high goals expected from education without a change in mentality in education. The expressions we see in both party programs and Erbakan's speeches clearly show that education is seen as the most vital tool for building a religious society. The moral corruption, anarchy, lack of national consciousness and personality in the society today are connected to the current education policies. In one respect, the current education policies are seen as the source of the social, social and moral problems that the nation is faced with. Milli Gorus parties have attached great importance to religious education for a national education policy. Connecting material development to the condition of spiritual development, Milli Gorus based spiritual development on religious education, thus establishing a nexus between religious education and development. The education policy of Milli Gorus is based on the nationalization of education. Because education has been seen as the most important tool for transforming society within the framework of moral principles and building a new identity. From this perspective, education is one of the most important "ideological apparatuses of the state". Despite these evaluations, the RP's search for a pluralistic and democratic education, which can be said to contradict these goals in certain respects, draws attention in the 1991 General Election Election Declaration. It will be seen that the discussions of pluralism, multiculturalism and democracy that dominated the 1990s were also reflected in the policies of the RP. It is seen as a very brave and progressive approach that the still unresolved issues of discussion were brought to the agenda in a party program in these years. When all the political parties of Milli Gorus are examined, the basic objectives of education policies remain largely the same. Educational policies have been seen as an important lever for the material and moral development of the country, and therefore for the construction of a Great Turkey Again.

GİRİŞ: EĞİTİM İKTİDAR VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ

Eğitim-iktidar ve eğitim-ideoloji ilişkisi modern dönemlerin önemli tartışma konularından birini oluşturmuştur. Gramsci hegemonya ile ideoloji arasında kurduğu ilişki ile eğitimin ideolojik işlevine yönelik önemli fikirler öne sürmüştür. Gramsci, okulu hakim sınıfların zor kullanmadan rıza ürettikleri ve hegemonyalarını tesis ettikleri yapıların arasında saymıştır (Eroler, 2019: 35).

Althusser ise eğitim ideoloji ilişkisini daha da geliştirmiş ve yeniden üretim kavramına vurgu yapmıştır. Althusser'e göre gelişmiş kapitalist sistemlerde devletin en temel ideolojik aygıtı eğitimidir. Okul çocuğun etkiye en açık olduğu çağlarda egemen ideoloji ile kaplanmış becerileri ya da sadece saf egemen ideolojiyi çocukların kafasına yerleştirir. Başka hiçbir ideolojik devlet aygıtı yıllar boyunca haftanın 5 günü 8'er saat çocukların tümünü, zorunlu olarak dinleyicisi yapamaz (Althusser, 2014: 62-63). Michel Foucault'ya göre iktidar devamlılığını sağlamak için varoluşunu meşrulaştıracak bir doğruluk rejimine ihtiyaç duyar. Eğitimde bu rejimin gerçekleştirilmesi noktasında işlev görür. Eğitim ve ideoloji birbiriyle yakından ilgili olarak siyasal iktidarın kendi meşruiyet ilkelerine mutlaklık ve kutsallık kazandırdığı araçlardır (Foucault, 2013: 209). Bourdieu da Eğitim sisteminin üç temel işlevine dikkat çeker: “muhafaza etme, yeniden üretme ve meşrulaştırma” (Bourdieu, Passaron, 2015: 244).

Türkiye’de de eğitim politik ve ideolojik tercihlerin üretim ve egemenliğinin kaynaklarından birisi olarak sürekli tartışma konusu olmuştur. Cumhuriyet, eğitimi seküler modernleşmenin ve yeni bir ulusal kimlik inşasının en önemli aracı olarak görmüştür. Ulusal kimliği oluşturacak yeni ve seküler değerler okul aracılığıyla yaygınlaştırılmaya, cumhuriyetle birlikte ihtiyaç duyulan ulus inşası da eğitim politikalarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren uzun bir süre eğitim politikaları yeni rejimin meşruiyet ve rıza üretme kaynağı olarak tasarlanmıştır. Ulusal bilinç inşası öğretmenler, ders kitapları ve okullar üzerinden yapılmaya çalışılmıştır (Gündüz, 2020: 269). Toplumsal yeniden üretimin merkezleri okullar olmuştur. Yeni rejimin temel yönelimi bütün eşkal ve esaslarıyla Batılılaşmak olduğu için bu eşkal ve esasların aktarım aracı da okul olarak görülmüştür (Kafadar, 1997). Türkiye’de eğitimin resmî ideolojiye uygun bir kimlik inşasının aracı olarak kurgulanması, eğitimle ilgili tartışmaların genellikle laiklik ekseninde yapılmasına yol açmıştır (Eroler, 2019).

Milli Görüş partilerinde de eğitim yeni bir toplumsal kimlik inşası ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için önemli bir imkan alanı görülmüştür. Necmettin Erbakan Türk siyasal yaşamında İslam'ın politik bir söylemle var olmasını temsil eden en önemli İslamcı liderdir (Baykal, Çaha, 2017: 3). Erbakan hem içerde hem dışarıda İslamcı bir lider olarak tanımlanmış (Çalmuk, 2005:551), Milli Görüş hareketi de bir İslami hareket olarak değerlendirilmiştir (Çakır, 2005:544).

Milli Görüş Erbakan'ın kendi politik çizgisini tanımlamak ve Türk siyasetindeki partilerin politik ve ideolojik çizgisi ile arasına bir ayırım çekmek için formüle ettiği isimlendirmedir. Erbakan'a göre Türkiye’de üç temel fikir vardır: Milli Görüş, Liberal Görüş, Solcu Görüş. Milli Görüş’ün ana gayesi milleti, hem maddi hem de manevi sahada kalkındırmaktır. Erbakan manevi kalkınma hedefleri bağlamında dinî ve millî çağrışımlar içeren birçok hedef ve politika önermiş, maddi kalkınma meselesinde de sanayileşme, refahın sosyal tabanının genişlemesi gibi teklifler ileri sürmüştür (1975: 27)

Erbakan tarihe, kültüre ve milliliğe yaptığı yoğun vurgu nedeniyle, Türk sağ ile de ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan Milli Görüş’ün “milliliği” yasal zorunluluklar nedeniyle başvuru alan “İslami-dini” anlamında ikircikli bir dil olarak görülse de milliyetçi, mukaddesatçı, muhafazakar bir lügatın içinde de değerlendirilmiştir (Baykal, Çaha, 2017: 12).

Bu çalışmada “Milli Görüş Partileri” ile Erbakan’ın öncülüğünde kurulmuş partiler ifade edilmektedir. Erbakan’ın ilk partisi Milli Nizam Partisi’dir. Daha sonra Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve Saadet Partisi Erbakan'ın öncülüğünde kurulmuştur (Köksoy, 2021: 496). Kadroları ve fikirleri bakımından Yeniden Refah Partisi ile AK Parti’de Milli Görüş ile ilişkilendirilebilecek ipuçları taşımaktadır (Zariç, 2016: 234, Baykal, 2021:38) Biz bu çalışmamızı MNP, MSP, RP ve FP ile sınırladık. SP’ye önceki Milli Görüş partilerine göre siyasal hayatı etkileme imkanının yetersizliği ve Erbakan'ın liderliğinin de kısa sürmüş olması nedeniyle çalışmamızın kapsamında yer verilmemiştir. Öte yandan Yeniden Refah ve ve AK Parti de Milli Görüş ile ilişkilerine rağmen doğrudan Milli Görüş partileri olarak tanımlanmamıştır.

Erbakan'ın düşünce sisteminin bütününde iki temel hedef vardır: Bunlardan ilki “Yeniden Büyük Türkiye” hedefi, ikincisi ise “Yeni ve Adil Bir Dünya” hedefidir. Erbakan'ın siyasi ve akademik hayatının önemli bir kısmı bu iki temel hedefe dönük çalışmalarla geçmiştir. Erbakan “Yeniden Büyük Türkiye” hedefine ulaşmanın yolunu “Maddi ve Manevi Kalkınma” ya bağlamıştır (Maviş, 2021: 5). Maddi kalkınma meselesini “Sanayileşme davası” olarak tanımlayan Erbakan (MNP Program ve Tüzüğü, t.y:22, Erbakan 1975: 222). parti programlarında, mitinglerde, konferanslarda sanayileşme meselesini ana meselelerden birisi olarak takdim etmiştir. Erbakan'ın düşüncesinde “Yeniden Büyük Türkiye” hedefine ulaşmanın ikinci yolu “Manevi Kalkınma”yı sağlamaktır. Yani ülkenin milli ve manevi değerlerle buluşmasıdır (Sarıbay 1985: 111). Erbakan manevi kalkınmanın sağlanması için en önemli mesele olarak “Maarif Meselesi”ni görmüştür. Erbakan, mevcut maarif sisteminin milli ve manevi değerlere dayanmadığını, dolayısıyla kendi kimlik ve kültürüne yabancı nesillerin yetişmesine yol açtığını, ahlaki yozlaşmanın bugünkü maarifin sonucu olarak zirveye çıktığını iddia etmiş, bunun yerine ahlak ve fazilete dayalı bir cemiyet nizamı için maarif düzeninin “Maneviyatçı ve Ahlakçı Görüş”e dayanması gerektiğini ifade etmiştir (Erbakan, 1975: 90-92).

Erbakan kurmaya çalıştıkları eğitim sistemini “Milli Maarif” olarak sloganlaştırmış (Erbakan, 2014a: 385), maddeci ve renksiz maarif yerine milli maarifi kurma hedefini parti programına yerleştirmiştir (Erbakan, 1977: 12). Erbakan'ın eğitim programlarında ahlak ve maneviyat esas alınmış, böylelikle milli ve manevi değerlerine bağlı bir toplumun yetişmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede ders kitaplarının tamamının yeniden gözden geçirilerek ders programlarının bu temel esasa göre oluşturulması hedeflenmiştir (Yorgancılar, 2012: 383).

Kemalist modernleşme projesi muhafazakar aydınlar tarafından çokça eleştirilmiştir. İslamcı, muhafazakar ve milliyetçi kesimlerin temel eleştirisi genellikle modernleşmenin esasına değil usulüne dönük olmuştur. Temel eleştiri Batıyla kurulan ilişkinin niteliğiyle ilgilidir. Birçok aydın modernleşmenin Batılaştırma olarak görülmesini reddetmiş, Batı'nın ahlaki ile tekniği arasına ayırım koymuştur (Gülalp, 2003: 36). Muhafazakar aydınların genelinde modernleşme meselesi bir kalkınma meselesi olarak görülme istenmiştir (Dellaloğlu, 2020: 29).

Muhafazakar aydınlar Kemalist Modernleşmeyi aydınlanma akılcılığı, pozitivist ilerlemecilik, Batılılaşma ve tepeden inmeci köklü bir değişim projesi olması bakımından eleştirmişlerdir (İrem, 2002: 42). Özellikle sosyo-kültürel alanın sert ve tavizsiz bir tepeden inmeci değişime tabi tutulması muhafazakarlıkla cumhuriyet modernleşmesinin gerilim alanını oluşturmuştur (İrem, 2008: 14).

İrem, Kemalist modernleşmeye alternatif çıkış yolu olarak tanımladığı “gelenekçi- mukaddesatçı” yolu modernleşme ile Batılılaşma arasına çektiği kalın çizgi ile niteler. Bu çizginin belirgin vasfı kalkınmacılık ve maneviyatlıktır. Teknik bir modernite anlayışını ruhçu-maneviyatçı bir kültür anlayışı ile desteklemektedir (İrem, 2008: 31). Ortak nokta her iki modernleşmenin de kültürü temel alan bir ilerleme fikrine dayanıyor olmasıdır. Kemalist modernleşme seküler bir kültürü, muhafazakar modernleşme, İslami yada maneviyatçı bir kültürü temel alarak ilerlemeyi hedeflemektedir. Hasan Şen de muhafazakar modernleşmeyi kendimiz kalarak ilerleme isteği, Batı dışı bir modernleşme projesi olarak değerlendirmiştir. Muhafazakar kesimlerde buna örnek olarak sık sık Japonya modernleşmesi gündeme getirilmiştir (2012: 176).

Atay'a göre “Türk gelenekçi-muhafazakar düşüncesi” “modernleşmenin aşırılıklarının” giderilmesi ve gelenekle barıştırılma arayışının sonucudur. Kemalist modernleşmenin yaratmak istediği “bireysel, laik, bilimsel” insan tipi için zorunlu olan kültürel bir inkılaptır. Gelenekçi-muhafazakar düşünce “Kemalist modernizmi” ulusal gelenekle uzlaştırarak yerleştirmeyi hedeflemiştir. Bir bakıma batı-dışı yerli bir modernleşme arayışı peşinde olmuşlardır (2006: 169). İrem'in erken Cumhuriyet dönemi muhafazakar düşünürlerin modernleşmeci karakterini tanımlamak için kullandığı “Cumhuriyetçi muhafazakarlık” kavramı da modernliğin sınırlandırılmasını onaylayan bir değişim siyasetidir (İrem,2006: 116).

Esasında modernleşme meselesinin en öz ifadeyle iki temel dayanağı vardır. Sekülerleşme ve ilerleme fikri (Göle, 2012: 30). Kemalist modernleşme bu iki dayanağı da esas almışken muhafazakar modernleşme maneviyatçı bir ilerleme fikrini dayanak olarak almıştır.

Çınar'a göre Milli Görüş alternatif bir modernleşme projesidir. Milli Görüş, aydınlanmacı, Batı kültürünü üstün gören, ilerlemenin ancak bu kültüre dahil olarak gerçekleşebileceğini iddia eden ve yerli kültüre yabancılaşmaya yol açan laik modernleşmeye karşı bir harekettir. Ancak bu karşı modernleşme sadece yerli kültürle barışık olmayı yeterli görmeyerek Kemalist modernleşmenin ilerleme, muasır medeniyet seviyesine ulaşma hedefini ödünç

almıştır. Milli Görüş'ün "Yeniden Büyük Türkiye" hedefi kendimiz kalarak modernleşmek anlamına gelmektedir (Çınar, 2005: 74). Milli Görüş Hareketi modernleşmeye değil modernleşmenin seküler biçimine itiraz geliştirmiştir. Hatta, Abdullah Demir'e göre Milli Görüş modernleşmeci bir duruş sergilemiştir. Milli Görüş'ün kalkınma ve sanayileşme söylemleri, refahın adil dağıtımı ve dini ve geleneksel taleplerin birlikte savunulması bunun göstergesi olarak ileri sürülmüştür. Milli Görüş'ün kalkınma ve sanayileşme tasavvuru Batılılaşma tasavvurundan farklı olarak maneviyatçı bir anlayışı dayanak olarak görmektedir (2017: 94). Mardin'e göre de MSP'nin resmi doktrini dini bir dünya görüşü, Türkiye'nin daha hızlı sanayileşmesi ve halkçı bir ekonomik bölüşüm ile sosyal ahlak esasına dayanmaktadır (1991: 106).

Bu nedenle Milli Görüş'ün topyekün maneviyatçı bir sosyo-kültürel değişimi hedeflemesi, bu değişim için eğitimi en önemli araçlardan birisi görmesi ve modernleşmenin ilerleme, gelişme, kalkınma, sanayileşme gibi maddi hedeflerini hayati öncelikli olarak değerlendirmesi bu çalışmada muhafazakar modernleşme kapsamında değerlendirilmiştir.

1. Bir Zihniyet Meselesi Olarak Eğitim

Milli Görüş partilerinde eğitim meselesi bir zihniyet meselesi şeklinde değerlendirilmiş, bugünkü eğitimin meseleleri bir zihniyet tercihinin sonuçları olarak görülmüştür. Bu nedenle eğitimde zihniyet değişimi sağlanma dan mevcut eğitimin olumsuz sonuçlarının giderilmesi ve eğitimden beklenen yüksek hedeflere ulaşılması mümkün olmayacaktır (Erbakan; 2014a: 381). Milli Görüş partilerinde eğitimle ilgili zihniyet probleminin temelini materyalist zihniyet oluşturmaktadır. Zihniyet probleminin ikincisini eğitime hâkim olan ilim zihniyeti, üçüncüsünü de taklitçi zihniyet oluşturmaktadır.

1.1. Eğitimde Materyalist Zihniyet: Ahlaki ve Toplumsal Yozlaşmanın Kaynağı

Milli görüş partilerinde eğitim politikalarının zihniyet problemini oluşturan birinci mesele maddeci materyalist zihniyet meselesidir (Aksay, 1977: 16, Erbakan, 1975: 108, Yeni Devir Milli Görüş, 1977: 21, Erbakan, 2014c: 370). Bu materyalist, maddeci zihniyet inancı dışlayan, inanca dayalı ahlakı dikkate almayan, sadece çıkar ve menfaati esas alan bir ahlak üretmektedir. Maddeci materyalist eğitim zihniyetinin sonucu olarak inançsız, köksüz, değerlerine yabancı, milletine yabancı bir yeni nesil türemektedir. Karşı karşıya kaldığımız ahlaki ve toplumsal yozlaşma bu materyalist maddeci eğitim sisteminin sonucudur. Eğitim politikalarında maddeci zihniyet yerine maneviyatçı bir zihniyetin tesis edilmesiyle ahlaki esasların öğretildiği, değerleriyle barışık, kendi köklerine ve milletine bağlı bir nesil ortaya çıkacak ve bu neslin ayırıcı vasfı da ahlakiliği olacaktır (Erbakan, 2014c: 370, Emre, 1976: 10-29).

Erbakan'a göre; "Milli Selamet Partisi'nin kuracağı yeni maarifte daha ilkokulun birinci sınıfından yüksek tahsilin son sınıfına kadar bugün gelip kaplamış olan maddeci zihniyet orta yerden kalkacak, ahlaki ve manevi zihniyet temel olacaktır. Maarifimiz "Kaya uyu, uyu, top oyna" diye başlıyor. Maarifimiz "kalk, uyan, çalış" diye yola çıkacak. Ahlak ve fazilete dayalı bir cemiyet nizamı zaruretini kabul eden maneviyatçı, ahlakçı görüş maarifimizin temel esası olacaktır" (t.y.).

1.2. Kaynak ve Gaye Problemi Bağlamında İlim Zihniyeti Meselesi

Zihniyet probleminin ikincisini ilim zihniyeti oluşturmaktadır. Erbakan'a göre eğitime hakim olan ilim zihniyeti iki nedenle hatalıdır. İlim zihniyetinin ilk hatası ilimlerin kaynağı, ikincisi ise gayesi ile ilgilidir. İlimlerin kaynağı Müslüman ilim adamları olmasına rağmen eğitim sistemimizde bütün ilimlerin kaynağı Batılı ilim adamlarıdır. (Erbakan,1977: 26). Halbuki Müslüman ilim adamlarının matematik, geometri, astronomi, tıp, tarih, coğrafya, fizik, kimya, felsefe ve mantık da ortaya koyduğu düşünce ve buluşlar bilimin gelişmesinin kaynağı olmuştur. Bu bilimlerin kurucuları Müslüman alimlerdir (Erbakan, 2014b: 238). Erbakan'a göre "bize aşılacak istedikleri fikir şudur: sizin ilimden haberiniz yok birtakım harpler yapmışsınız, barbarlarsınız, yakıp yıkmışsınız. Bize bu fikri aşılacak istiyorlar." Erbakan ilmin temelinde mefhumların ve metotların olduğunu söyleyerek mefhumların da, metotların da sahiplerinin Müslüman âlimler olduğunu iddia etmiştir (1977: 27). Kendine güvenen, düşünce ve ilim üretebilecek bir nesil yetiştirebilmek, milletin çocuklarına büyük bir milletin parçası oldukları düşüncesini ve büyük işler başarabilecekleri inancını kazandırabilmek için Müslüman ilim adamlarının ilme yaptıkları bu büyük katkının maarifin temel paradigması olarak ortaya konulması lazımdır. İlim zihniyetinin ikinci hatası ise ilmin gayesi ile ilgilidir. Erbakan'a göre mevcut eğitim politikalarına hakim olan ilim zihniyeti "İlmi ilim için yapmayı" hedeflemektedir. Oysaki ilim bir fayda elde etmek için yapılır. Faydasız ilim ilim değildir (Erbakan, 1975: 104). Bu

açından Erbakan okullarda okutulan ilmin faydalı ilim olması gerektiğini vurgulayarak Türkiye'nin büyüme, gelişme ve kalkınma hedeflerine dolayısı ile de "Büyük Türkiye" hedefine hizmet etmesi gerektiğini düşünmektedir. Erbakan öğretimde ve eğitimde temel prensiplerinin "faydasız, köksüz, nazari bilgi yerine tatbik kabiliyeti olan, fayda gayesini ön planda tutan ilme dayalı bir maarif zihniyeti" olduğunu söylemiştir (1975: 97). Erbakan'ın eğitim politikalarındaki zihniyet eleştirisinin ilk adımını ilim zihniyetine dönük bu yaklaşımı oluşturmaktadır.

1.3. Taklitçi Zihniyet Meselesi

Zihniyet problemini oluşturan üçüncü mesele taklitçilik meselesidir. Erbakan'a göre maarifte taklitçilik bir an evvel terk edilmelidir (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 89, MSP Seçim Beyannamesi, 1977: 27). Bugün ilimler tıkanmıştır. İlimlerin tıkanıkları yerler yeniden bizim milletimizin yetiştireceği âlimler tarafından açılacaktır. Bunun başarılabilmesi için taklitçilikten kurtulunması gerekmektedir (Erbakan, 1975: 98) Erbakan'a göre bir ülke taklitçi zihniyetle idare edilirse o ülkenin üniversitesindeki profesör gerçek ilim adamı olamaz. O üniversitede okuyan talebe gerçek bir ilim adamı olarak, yüksek tahsil yapmış insan olarak yetişemez. Eğitim politikalarındaki taklitçi zihniyetin oluşturduğu acziyeti Erbakan şu ifadelerle tasvir etmeye çalışmıştır:

Mesela siz bugünün Türkiye'sinde bir uçak mühendisi yetiştiremezsiniz. Neden? Çünkü o çocuk ne görüyor? Ben diploması alacağım, Ankara'daki fabrikaya gideceğim, İsrail'den gelen paketlerin ipini çözeceğim ve beni montaj yapılacak salonun içine bile sokmayacaklar. Böyle bir gaye için yetişen bir çocuk nasıl uçak mühendisi olacak? Ben Batıdakinden daha üstün uçak yapmakla görevliyim inancında "Milli Görüşlü" bir yönetim olursa onun yetiştireceği uçak mühendisi de hakikaten Batıdakinden daha üstün uçağı yapabilir." (1993: 132).

Sonuç olarak; Milli Görüş'e göre eğitime hakim olan zihniyet ahlaklı ve kalkınmış bir toplumu değil ahlaken yozlaşmış ve madden geri kalmış bir toplumu doğurmaktadır. Öncelikle ahlaklı ve kalkınmış bir toplum inşa edebilmek için eğitime hakim olan materyalist zihniyet, yanlış ilim anlayışı ve taklitçilik değiştirilmeli ve "Milli Maarif" kurulmalıdır.

2. Yeni Bir Kimlik İnşasının Aracı Olarak Maarifin Millileştirilmesi

2.1. Maarif Politikalarında Temel Gaye

Milli Görüş partilerinde eğitimle ideoloji arasında güçlü bir araçsallık ilişkisi kurulmuştur. Eğitim, maneviyatçı bir toplum inşasının önemli bir aracı olarak görülmüştür. Milli Görüş'ün ilk partisi olan Milli Nizam Partisi'nin programında maarif politikasının ana hedefi olarak "yüksek ahlak ve fazilet" gibi hasletlerin topluma bir "hayat düsturu" olarak aktarılması belirtilmiştir. "Yeni nesillerin inançlı, çalışkan, vatanperver, milli ahlaka, aile nizamına ve aile disiplini bağlı, millî mefkûremize, kültürümüze, tarih şuurumuza sahip, hakşinas, feragatkar ve fedakar, ilim, teknik ve medeniyet yarışında bütün insanlığa ışık tutacak bir seviyeye erişme azminde olarak yetiştirilmesi gayemizdir." denilmiştir (MNP Program ve Tüzüğü, t.y.). Dolayısıyla MNP inşa etmeyi amaçladığı toplumu ancak maarif politikalarıyla kurabileceği düşüncesine sahiptir. Parti programının maarif politikasının gayeleri ile ilgili kısmının ilerleyen paragraflarında eğitimin bu amaçları ile kalkınma hedefleri arasında da bağ kurulmaktadır. Maddi kalkınmanın ancak bu vasıflara sahip bir toplumun inşasıyla mümkün olacağı, bu nedenle eğitim politikalarının bu esaslar üzerine inşa edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Eğitimin gayeleri içerisinde ülkenin kalkınması, müspet ilimlerin hızlıca yayılması ve milletin bilim ve teknik yolunda geçmişle mütenasip bir önderlik durumunu yeniden kazanması da temel gayeler olarak açıklanmaktadır (MNP ve Program Tüzüğü). Bu gayeler Milli Görüş partilerinin hemen hemen hepsinde karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar Refah Partisi'nde daha çoğulcu ve demokratik bir eğitim politikası arayışı ile karşılaşsak da okullarda çocuklara verilmesi hedeflenen milli ve manevi değerler konusunda RP'nin de bu çoğulculuk arayışına rağmen aynı yaklaşımı sürdürdüğü rahatlıkla ifade edebilir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991). Bu açıdan MNP'nin parti programında yer alan bu ifadeler dönemsel önceliklere ve hassasiyetlere dikkat edilerek RP ve MSP'de de yerini bulmuştur (Refah Partisi Tüzük ve Program, 1985: 47, MSP Milli Selamet Partisi Program ve Tüzük, t.y.: 14-15)

Maarif politikasının temel gayesi böyle ifade edildikten sonra toplumda yaşanan problemlerin kaynağı da eğitimin bu temel gayelere dayandırılmamasına bağlanmaktadır. Mevcut eğitim politikası bu temel gayelere göre oluşturulmuş olsa yıkıcı akımları, gençlerin anarşiye sapsmasını, rüşvet ve iltimas gibi hastalıkları ve Batı medeniyetini de temelinden sarsan sıhhat ve ahlak bozucu unsurları engellemiş, müstehcen yayınlar, ana-babaya, aileye, vatana ve millete asi evlatlar, içki ve kumar belası toplumda bu kadar yaygınlık kazanmamış olur (Emre,

1976: 27). Erbakan'a göre; "çocuklarımızın mekteplerde kalplerini ahlak ve maneviyatla dolduramazsak, milli mefhumlarla, manevi değerlerle doldurmazsak bir takım kanun tedbirleri ile kalpleri boş çocukları bu yanlış yollardan çevirmek mümkün değildir." Erbakan milli eğitimi ve okulları manevi kalkınmanın, yani toplumun dindarlaşmasının temel aracı olarak gördüğü için milli eğitim müessesesini "fevkalade mühim bir müessese" olarak tanımlanmakta ve "manevi kalkınmanın en büyük mesuliyetinin de bu müessese de olduğunu" ifade etmektedir. Bu nedenle çok sayıda okul yapmanın "eşkıya yetiştirdikten sonra" bir kıymeti yoktur. Bilakis "faydadan ziyade zarar" vermektedir. Onun için Erbakan'a göre "maarif de asıl olan çocuğun kalbine ne konulduğudur." (2014d : 280). Erbakan birçok konuşmasında eğitimle ilgili manevi kalkınma, ahlaklı toplum ve inançların muhafazasına dikkat çekmiştir.

"Maarif de gayemiz manevi kalkınmamızın sağlanması ve milletimizin muasır medeniyetin her bakımından üzerine çıkabilmesi ve örnek bir medeniyet kurabilmesi için büyük ve şanlı tarihimize iftihar eden, mazisine bağlı, anane ve ölçülerini hürmet ve saygı ile muhafaza eden, her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetini müdrik, her gün bir öncekinden daha ileri olmak imanı ve azmi ile şahlanan bir şuura sahip yeni nesiller yetiştirmek. İşte maarifte ana gayemiz budur. Böylece maddeci, renksiz maarif yerine Milli maarifi kuracağız." (Erbakan, 2014a: 385).

"Ahlak nizam'ında, her şahsın polisi, jandarması, mahkemesi, hakimi kendi içerisinde. Bu iç mekanizmalar işlediği müddetce dışarıdaki polise, mahkemeye iş kalmaz, ihtiyaç duyulmaz. Bugün milletimiz kadar manevi vasıflara sahip olmayan bazı ülkelerde bile eğitim yoluyla ahlak nizamı, hukuk nizamının yükünü üzerine alabilmiş, o ülkelerde mahkemeler işsiz, hapishaneler boş kalacak kadar huzur ve selamet yolundan başarıya ulaşabilmiştir." (Emre, 1976: 11).

2.2. Maarifi Millileştirmenin Bir Aracı Olarak Din Eğitimi

Milli Görüş partileri milli bir maarif politikası için din eğitimi oldukça önemsemişlerdir (Erbakan, 2014a: 71). Maddi kalkınmayı manevi kalkınma şartına bağlayan Milli Görüş manevi kalkınmayı da din eğitimine dayandırmış böylelikle din eğitimi ile kalkınma arasında da bir rabita kurmuştur. Erbakan'ın bütün parti programlarında, seçim beyannamelerinde ve hemen her konuşmasında üzerinde ısrarla durduğu meselelerden birisi İmam Hatip Okulları, bir diğeri Kur'an Kursları, bir diğeri de Yüksek İslam Enstitülerinin durumudur (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 99-100, MSP 5 Haziran 1997 Seçimleri, 1977, Refah Partisi Tüzük ve Program, 1985:48, MSP Milli Selamet Partisi Program ve Tüzük, t.y., 15-16). Erbakan İmam Hatip Okullarını oldukça önemsemiş, Türkiye'de inançlı bir neslin inşası açısından bu okullara özel bir ilgi göstermiştir. Bulduğu her fırsatta İmam Hatip Okullarının sayısını artırmak, üniversiteye girişleri ile ilgili engelleri kaldırmak, okulların kontenjanlarını artırmak için özel bir mücadele sarf etmiştir (Erbakan, 2014a: 388). Ayrıca İmam Hatip Okullarına karşı sürdürülen direnci ve sekiz yıllık eğitime dönük çalışmaları din düşmanlığı olarak tanımlamıştır (Erbakan, 1993: 78, Erbakan, 2003: 88). Hemen her toplantıda manevi kalkınma başlığı altında İmam Hatip Okullarına dönük yaptıkları çalışmaları güçlü bir şekilde vurgulamıştır (RP 4. Büyük Kongre, 1993: 4, Milli Selamet Partisi 3. Büyük Kongre, 1976: 49, Erbakan, 2014a: 389). İmam Hatip Okullarına dönük bu ısrarın temel amacı milletin çocuklarına dininin rahatça öğretilmesidir. Aynı şekilde Yüksek İslam Enstitülerinin açılması, sayılarının artırılması, kontenjan ve kadro tahsislerinin artırılması gibi konularda da ısrarlı bir takip sürdürülmüştür. İslam Enstitüleri ve ilahiyat fakültesi mezunlarının din derslerinin yanı sıra sosyoloji, felsefe, psikoloji, tarih, coğrafya gibi derslere girebilmelerine imkan sağlayan düzenlemeler Milli Görüş partilerinin iktidarda oldukları dönemlerde yapılmıştır. Bunun yanı sıra Kur'an Kurslarının sayısının artırılması, din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri konusunda kararlı bir tutum sergilenmiş ve din eğitimi partinin maarifi millileştirmek açısından önemli bir aracı olarak görülmüştür (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 98).

3. Milli Görüş Partilerinde Yükseköğretim Politikası

3. 1. Maddi ve Manevi Kalkınma İçin Yeni Bir Yüksek Öğretim Politikası

MNP ve MSP'nin temel metinlerinde üniversiteler ve yüksek öğretim politikaları birçok açıdan eleştirilmiştir. Bu eleştirilerdeki en temel husus üniversitelerin Milli Görüşün ana hedefi olan Yeniden Büyük Türkiye ideali ve bu idealin altlığını oluşturan maddi ve manevi kalkınma hedeflerinden uzak oluşudur (Erbakan, 1993: 131-132).

Milli Görüş'e göre bilim adamları devletle, devletin temel ihtiyaçları ve hedefleri ile uyumlu bilimsel çalışma yapmamaktadır. Millet kendi üniversitelerinde üretilen, kendi bilim adamlarının ürettiği motoru kullanamıyor, buna

karşılık ihtiyacı olan motoru başka ülkelerden temin etmek zorunda kalıyor. Bu da gösteriyor ki Türkiye’de üniversiteler milletten ve devletten kopuk yapılandırılmıştır (Erbakan, 1975: 102-103). Bilim adamları ile devlet ve millet kaynaşması sağlanamamıştır. Üniversiteler milletin ihtiyaçlarını karşılamak için bilim yapmaktan uzaktır. Türkiye’de üniversiteler ülkenin sanayileşmesi; kalkınması ve büyümesi açısından herhangi bir katkı üretmemektedir. Üniversiteler ve bilim adamları milletin değerleriyle, inançlarıyla, kültür ve tarihi ile kavgalıdır. Bu açıdan kendi milletine yabancılaşmış bir üniversite ile karşı karşıyayız. Erbakan’a göre milletin değerleriyle kavgalı, devleti ve milleti için ilim üretmekten uzak bu üniversite anlayışının Türkiye’nin sanayileşmesi ve kalkınmasına katkı sağlaması mümkün değildir.

Milli Görüş partilerinde üniversitelerin milletle bütünleşmesi için çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Bunlardan birisi üniversitelerin buldukları çevre ile ilgili veri ve bilgilerin toplandığı “Bilgi Bankaları” kurmaktır. Bu bilgi bankaları aracılığıyla isteyen her vatandaşa istediği bilgi sunulacak böylelikle yatırımcı ile üniversite arasında işbirliği sağlanacaktır. Ayrıca üniversiteler vatandaşın sorununa çözüm bulma performansına göre de genel bütçeden pay alacaklardır (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 106). Bu öneri üniversitelerle vatandaş arasındaki iş birliği ve iletişimi güçlendirmek, üniversitenin milletle kaynaşması, hayatın içinde aktif rol alması açısından oldukça önemlidir.

Milli Görüş üniversitelere hakim olan ilim zihniyetini de çarpık olarak görmüş ve eleştirmiştir. Üniversitelerde hakim olan ilim anlayışı tatbikattan uzak, nazariyatı temel alan bir anlayıştır (Erbakan, 1975: 102). Bu anlayışın sanayi üretmesi, kalkınmaya katkı sağlaması mümkün değildir. Çünkü ilim nazariyat için değil fayda için yapılmalıdır. Erbakan’a göre bizim üniversitemizde traktörleri, tankları, uçakları doğrudan bizim üreteceğimiz bir ilim anlayışı hakim değildir. Üniversitelerde yapılan ilim memleketin ihtiyaçları ve meselelerine yeterince çözüm üretmemektedir. Oysaki üniversiteler hakiki uygulamalı ilimlere yöneltilmelidir (2014a:72). Eğer bir ilim fayda sağlamıyorsa, tatbikattan uzaksa yanlış bir ilimdir. Oysaki ilim nazariyatla tatbikati birleştirmelidir. Bunun için de üniversite milletin ihtiyaçları için ilim üretmelidir. Ülkenin kalkınmasına katkı sağlamalıdır.

“Üniversitelerimizde de tatbikattan uzak daha çok Nazariyat da kalınmaktadır... Üniversitelerimizi hakiki tatbiki ilmi araştırmalara yöneltecek üniversite ile millet arasındaki bağı kuracağız. İlim adamı ile devlet kaynaşmasını da sağlayacağız...Siz ilim için ilim değil fayda için ilme döneceksiniz. Üniversitelerimizi hakiki fiili ilmi araştırmaya döndürmeye mecburuz. Üniversitelerimiz memleket hizmetinde faal rol alan müesseseler haline getirmemiz lazım.” (Erbakan, 1975: 102-104).

MSP döneminde bu ifadelerle üniversitelere hakim olan ilim zihniyetini eleştiren Erbakan aynı görüşlerini ısrarla sürdürmüş RP’nin seçim beyannamesinde de bu çelişkiye dikkatleri çekmiştir.

“Üniversite, sanayi, tarım ve işçi kesimi arasında yaygın iş birliği sağlanacaktır. Bu kesimlerin sorunları üniversitelere aktarılacak, bulunan çözümler bu kesimin yararına sunulacaktır. Üniversitelerimiz teori ile uygulamanın birbirini tamamladığı ve sorunlara gerçek çözüm üretebilen danışma merkezi haline getirilecektir.” (RP Seçim Beyannamesi,1991: 107).

Necmettin Erbakan’ın mücadele hayatının çok erken dönemlerinde birçok müteşebbisi bir araya getirerek oluşturduğu Gümüş Motor teşebbüsü bu eleştiri ile birlikte değerlendirilmelidir. Erbakan, Gümüş Motor teşebbüsü ile teorik birikimini faydaya dönüştürmenin ve milletin hizmetine sunmanın örneğini vermeye çalışmıştır.

Erbakan üniversitelere “atalet”in hakim olduğunu ileri sürmüştür. Erbakan’a göre ortaya bilim üretemeyen, devlet ve millet için ihtiyaç olanı üretmekten uzak bir üniversite çıkmıştır. Üniversitelerimizde maalesef “bedeli Avrupa üniversiteleri tarafından döviz olarak ödenmiş bir kitap yok.” (Erbakan, 1975: 103). Üniversiteleri ataletten kurtarabilmek için RP döneminde öğretim üyelerinin kadro sorununun çözümlenmesi, yurtdışı imkanlarından adilane bir şekilde yararlandırılması, üniversite mensuplarının maddi imkanlarının geliştirilmesi, ilim ve ilim adamına gereken önemin verilmesi ve araştırma görevliliğinin cazip hale getirilmesi ataletten çıkış için önerilen politikalar olarak dikkat çekmektedir (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 107-108).

Erbakan 1970’li yıllarda kaleme aldığı Milli Görüş isimli kitapta bu soruna şu ifadelerle de dikkat çekmektedir:

“Teknik üniversitede yetiştirdiğimiz mühendisler Avrupa’dan gelecek yedek parçaların kataloğunu kullanmak için yetişmeyecek. Traktörleri, tankları, uçakları, motorları doğrudan doğruya bizim

yurdumuzda imal etme ya da Avrupa'dan daha iyi imal etmek için yetişecektir. Teknik üniversitelerimizin araştırmaları bu memleketin meseleleri üzerinde olacaktır.

Maddi kalkınmasını temin ettiği müspet ilimlerin yurdumuzda süratle yayılması bu ilimlerin mahsulü teknik ve teknoloji yardımı ile beşeriyetin mazhar olduğu hızlı gelişmeyi memleketimizde tekrar tahakkuk ve daha da geliştirerek milletimizi ilim ve teknik yolunda tarihi şahsiyeti ile mütenasip önder duruma getirecek olan teknik ve ilmiye kadroyu yetiştirmek ve verimli bir şekilde çalışabilmesi için bu kadroyu en ileri çalışma imkanlarına kavuşturmak temel gayelerimizden birisidir... Fabrikalarımızı kendi mühendislerimizle kuracağız.” (Erbakan, 2014a: 70-71).

Bütün bunların sonucu olarak ülkenin maddi ve manevi kalkınmasına katkı sağlayan, devletin ve milletin ihtiyaçlarını dikkate alarak ilim üreten ve sonunda da “bütün dünyaya yeniden ışık saçacak bir üniversite” Milli Görüş’ün temel hedefi olmuştur.

3.2. Özerk ve Demokratik Bir Üniversite İçin Öneriler

Milli Görüş özellikle RP döneminde partinin yükseliş trendine de uygun olarak daha demokratik ve yenilikçi değerlendirilebilecek öneriler gündeme getirmiştir. Her dönemde önemli bir tartışma konusu olan üniversitelerin özerkliği ve demokratikliği meselesi RP’nin seçim beyannamesinde gündeme getirilmiştir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 106). RP akademik bakımdan özerk, idari bakımdan demokratik bir üniversite anlayışını savunmuştur.

RP üniversitelerde akademik özerklik ve demokratik yönetimin sağlanabilmesi bakımından önemli teklifler sunmuştur. Bunlardan ilki her üniversitenin kendi organlarını seçebileceği olmasıdır. İkincisi ise üniversitelerin yönetiminde öğrencilere de söz hakkı verilmesidir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 106). RP’nin özerklik ve demokratikleşme bağlamında öne sürdüğü önemli tekliflerden birisi de akademik faaliyetleri düzenlemede ve araştırmada bölümlerin temel birimler haline getirilmesidir. Dolayısıyla rektör ve dekanlar bölüm kararlarının uygulayıcıları olacaktır (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 107). Bu teklifler bugünden bakıldığında 1990’lı yılların başı açısından oldukça yenilikçi ve demokratik teklifler olarak değerlendirilebilecektir. RP ve Fazilet Partisi özerk ve demokratik bir üniversite açısından YÖK’ü de ciddi şekilde eleştirmiş ve bu konuda da önemli öneriler sunmuştur. FP’ye göre YÖK bilimi ve özgürlükleri sınırlıyor. Oysaki bilim yapmanın ve bilimsel başarının temel kuralı düşünce, inanç ve fikir özgürlüğüdür. FP’ye göre YÖK’ün temel görevi her türlü bilimsel başarıyı desteklemek olması gerekirken bilakis özgürlükleri sınırlandırarak bilimsel bilginin gelişmesini de sınırlamakta, üniversitelere sürekli müdahale ederek akademik özerkliğe engel olmaktadır (Gün Işığında Türkiye, 1999: 115-116). Buna göre 1980 darbesinin ürünü olan YÖK kuruluş amacına uygun bir şekilde resmi ideolojinin dışında hiçbir düşünce, ideoloji ve fikrin üniversitelerde oluşmasına imkan vermemektedir (Fazilet Partisi Genel Başkanı Recai Kutan’ın Basın Toplantısı, 1998: 15). Farklı düşüncelerin gelişmesine engel olmaktadır. FP’ye göre bu yapısıyla YÖK, üniversiteler üzerinde vesayetçi bir kurum olarak işlev görmektedir (İlk Adım Toplantısı, 1998: 25). Oysaki YÖK FP’ye göre giyimle değil bilimle uğraşmalıdır. YÖK üniversitelerde öğrencilerin başörtülü olarak eğitimini engellemek için her türlü otoriter tutumu sergilemektedir. Üniversitelerin başarısına, bilimsel üretimine, akademik özgürlüğüne odaklanması gerekirken giyimle, kılık kıyafetle uğraşmaktadır (Fazilet Partisi Genel Başkanı Recai Kutan’ın Seçim Beyannamesi Basın Toplantısı, 1999: 46).

FP’ye göre üniversite evrensel tanımına kavuşturulmalıdır. Yani bilim üreten, bilim üretim süreçlerinde her türlü müdahaleden uzak, tam bir özgürlük içerisinde çalışan özerk ve demokratik yapısına kavuşturulmalıdır. Bunun için mevcut YÖK önemli bir engel teşkil etmektedir. Üniversiteleri evrensel tanımına kavuşturabilmek için üniversiteler özgür olmalıdır. Politik muhakemelerle müdahale alanı olmaktan çıkartılmalıdır. Kendi karar ve ihtiyaçlarını kendisinin tespit edebildiği özerk kurumlar haline getirilmelidir (Gün Işığında Türkiye, 1999: 116).

RP de YÖK’ü anti demokratik, yasağcı, otoriter ve bilim yapmaktan uzak bir kurum olarak tanımlamıştır. Bütün bu gerekçelerle de YÖK üniversitelerin akademik özerkliği ve demokratik yönetimi açısından en önemli engellerden biri olarak görülmüştür. RP’nin seçim beyannamesinde YÖK’ün kaldırılması vadedilmektedir. YÖK’ün yerine “İlmi Şura” adı verilen yeni bir kurum ihdas edilecektir. Bu şura “Milli İlim Politikası”nı belirleyecek Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne, Cumhurbaşkanlığına ve hükümete danışmanlık yapacak ve üniversitelerin sorunlarının çözümünde yardımcı bir kuruluş işlevini yerine getirecektir. RP bu kurumla YÖK’ün anti demokratik, yasağcı, otoriter ve bilimsel gelişmenin önünü tıkayan merkezîyetçi yapısı yerine daha çok istişari bir kurum önermektedir

(Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 106). Her ne kadar RP seçim beyannamesinde YÖK'ün kaldırılması önerilmişse de Fazilet Partisi programında bu politikadan vazgeçilerek YÖK'ün yapısının bir koordinasyon kuruluna dönüşmesi önerilmiştir. Böylelikle YÖK'ün merkezîyetçi, otoriter ve üniversitelerin her şeyine müdahale eden bir kurum olmaktan sadece bir koordinasyon kurumuna dönüştürülmesi hedeflenmiştir. FP'ye göre YÖK'ün oluşumu da yeniden düzenlenecek, üyeleri TBMM'ce seçilecektir. YÖK üyelerinin TBMM tarafından seçilecek olması YÖK üzerinde milli iradenin hakimiyetini tesis etmenin aracı olarak görülmüştür (Gün Işığında Türkiye, 1999: 116).

4. Eğitimde Çoğulcu ve Demokratik Arayışlar

Milli Görüş'te toplumun ahlaki esaslar çerçevesinde dönüştürülmesi ve yeni bir kimlik inşası için eğitim en önemli araç olarak görülmesine rağmen RP'nin 1991 Genel Seçim Seçim Beyannamesinde bu hedeflerle belli açılardan çeliştiği söylenebilecek çoğulcu ve demokratik bir eğitim arayışı dikkati çekmektedir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 88).

1991 Seçim Beyannamesinde Tevhidi Tedrisat Kanunu tartışmaya açılmış, hem demokrasiye hem de “batılı anlamda laikliğe” aykırı olmakla eleştirilmiştir. Devletin eğitim tekelinin, dolayısıyla ideolojik tekelinin garantisi olan Tevhidi Tedrisat Kanunu'na demokratik gerekçelerle karşı çıkmak devletin ideolojik tekeline ve dayatmacılığına karşı çıkmak anlamı taşımaktadır. RP'ye göre her vatandaş çocuğuna istediği eğitimi verme hakkına sahip olmalıdır (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 90). Devrim kanunlarının laikleşme açısından en önemlilerinden sayılan Tevhidi Tedrisat Kanunu'nu tartışmaya açmak oldukça dikkat çekici bir girişimdir. Öte yandan dönemin entelektüel tartışma konuları içinde yer alan ideolojisiz devlet, çok kültürlülük ve çoğulculuk tartışmaları bakımından bu öneri de dönemin ikliminin RP'sini de etkilediğini göstermektedir. Benzer yaklaşım biçimleri “eğitimin sivilleştirilmesi” hedefi bağlamında FP'nin temel metinlerinde de yer almaktadır (İlk Adım Toplantısı, 1998: 24-25, Gün Işığında Türkiye, 1999: 109-115).

RP bundan daha ileri bir adım olarak eğitimde bir çoğulculuk hatta çok hukukluluğa benzer şekilde çoklu müfredat önerisinde bulunmuştur. Eğitimin içeriğinin belirlenmesinde devletin rolü milli mutabakatla tespit edilen genel çerçeveyi belirlemekle sınırlıdır. Belirlenen toplumsal mutabakat ve oluşturulan ana çerçeve dışında “her mezhep ve sosyal grup kendi dünya görüşüne göre çocuklarını eğitecektir.” Bu ifadeler Milli Görüş'ün genel politik tutumuna göre dikkate değer farklılıklar içeren, demokratik ve çoğulcu bir yaklaşım içermektedir. Devletin rolü sadece milli mutabakatla belirlenen genel bir çerçeve çizmekle sınırlandırılmıştır. Dikkat çekici husus her mezhebin ve sosyal grubun kendi dünya görüşüne uygun müfredatlarla çocuklarını eğitebilecekleri vaadidir. Bu tam da müfredat çokluğu anlamına gelmektedir. Devletin eğitimi belirli bir resmî ideolojinin ajanı olarak kurgulamasının reddedilmesi demektir. Bu RP'nin çok hukukluluk önerisini andıran bir çok müfredatlılık önerisidir. Ebeveynler çocuklarına istediği eğitimi kendi inanç ve dünya görüşüne göre verme özgürlüğüne sahip olacaktır (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 90).

Eğitimin demokratikleşmesi bağlamında önerilen bir diğer husus öğrenciye öğretmen, okul ve eğiticiyi seçme hakkının verilmesidir. Böylelikle eğitimde rekabeti sistemleştirerek eğitimin niteliği artırılmak istenmiştir. Bu bakımdan öğrencinin önüne de bir tercih özgürlüğü sunulmaktadır. Öğretmenin ve okulun seçimi ile bir ekolleşmenin sağlanması amaçlanmıştır. Ancak öğrenciye öğretmen, okul ve eğiticisini seçme hakkı tanıyan bu öneriler “Adil Düzen bütün kurumlarıyla teessüs edince” kaydıyla ifade edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu politikaların uygulanma olasılığı ancak RP'nin tek başına iktidarı ve bütün olarak radikal bir sistem değişikliğine bağlanmıştır (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 91).

1990'lı yıllar Türkiye'de devletin küçültülmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve yerinde yönetim tartışmalarının yoğun olduğu yıllardır. Bu tartışmaların yansımaları olarak RP eğitimde de yerelleşmeyi içeren öneriler sunmuştur (Çiçek, 1997: 184). Bu çerçevede eğitimin mahalle, bucak, il ve ülke çapında yeniden teşkilatlanması hedeflenmiştir. İdari birimlerde var olan mahalli meclislere eğitim politikalarını belirleme yetkisi verilmiştir. Mahallî meclisler “her kademedeki Milli hedeflere ters düşmemek kaydıyla” Eğitim politikalarını belirleyebileceklerdir. Bugün birçok gelişmiş eğitim sistemine sahip ülkelerde uygulanan bu yerelleşme önerisi politika belirlenmesini de içermesi bakımından oldukça demokratik ve çoğulcu bir yaklaşımdır (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 91).

Türkiye'nin ana tartışma konularından birini teşkil eden eğitimin dili meselesi de RP Seçim Beyannamesinde yer almıştır. RP'ne göre devletin resmî dili Türkçedir. Ancak eğitim politikalarını belirleme yetkisi tanınmış olan mahalli meclisler Türkçenin yanı sıra istedikleri dilin öğretilmesine karar verebileceklerdir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 91). Eğitimde dil özgürlüğü esas kabul edilmiştir. Bu ifadeler özellikle Kürtçe eğitimi bağlamında önemli bir açılım gibi görünmektedir. Her ne kadar seçim beyannamesinde yer alan ilgili paragrafta Kürtçe ifadesi kullanılmamış olsa da özellikle yerel meclislerin öğretilecek dillere karar verme yetkisinin olması Kürtçe öğretime dair bir serbestliğin önerildiği sonucunu doğurmaktadır.

Bunların yanı sıra öğretmen öğrenci münasebetlerinin demokratikleştirilmesi, öğrencinin eğitimin her aşamasında aktif rol alması, okul ve eğitim mimarisinin sınıf esaslı değil de ders esaslı yapılandırılması önerileri de dikkat çekicidir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 92, Gün Işığında Türkiye, 1999: 110).

Bütün bu öneriler değerlendirildiğinde 1990'lı yıllara hakim olan çoğulculuk, çok kültürlülük ve demokrasi tartışmalarının RP'nin politikalarına da yansıdığı görülecektir (Yıldırım, 2014: 136). Bugün bile hâlâ çözülememiş tartışma konularının bu yıllarda bir parti programında gündeme getirilmiş olması yapısal değişim ve dönüşümü hedefleyen bir yaklaşım olarak görülebilecektir. Ancak buna rağmen eğitimin çoğulculuğu ve demokratikleşmesi bağlamında ileri sürülen görüşlerin kaba bir çerçeveden ibaret olduğunu da tespit etmek gerekir. Her ne kadar ileri sürülen öneriler sadece çerçeve ifadelerden ibaret ve bütün olarak siyasal yapının dönüşümüne bağlı olarak teklif edilmiş olsa da eğitimin çoğulculuğu ve demokratikleşmesi açısından oldukça dikkate değer görüşler olarak kaydedilmelidir.

SONUÇ

Milli Görüş partilerinin programlarından ve Erbakan'ın konuşmalarından çıkarılabilecek sonuçlardan birisi eğitimin dindar bir toplum inşa etmek için en hayati araç olarak görüldüğüdür. Toplumda yaşanan ahlaki yozlaşma, anarşi, milli şuur ve şahsiyet yokluğu mevcut eğitim politikalarına bağlanmıştır. Hemen bütün temel metinlerde eğitimin hedefleri bağlamında inanca, vatanperverliğe, çalışkanlığa, ahlaka, fedakârlığa göndermeler yapılmış, tarih, kültür ve milli mefkure hedefleri vurgulanmıştır. Bütün bunların yanı sıra bu ahlaki hedeflerin maddi kalkınmanın temeli olduğu vurgulanarak aslında Milli Görüş'ün temel paradigması olan "Yeniden Büyük Türkiye" hedefinin temel kaldıracı olarak bir eğitim perspektifi çizilmiştir.

Cumhuriyetin temel hedefleri bağlamında inşa edilmek istenen toplumsal kimlik ile Milli Görüş'ün oluşturmak istediği toplumsal kimlik neredeyse birbirinin bütünüyle karşıttır. Ancak her iki projede bu toplumsal kimliği inşa edebilmek için eğitimi önemsemiş ve eğitim kurumlarını çok önemli bir araç olarak değerlendirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Kemalizmin oluşturmak istediği yeni ulus kimliği ile Milli Görüş'ün oluşturmak istediği dindar toplum kimliğinin hedeflediği en önemli ulusal araç milli eğitim olmuştur.

Milli Görüş partileri incelendiğinde eğitim politikaları ile ilgili temel hedefler büyük oranda aynı kalmakla birlikte partilerin eğitim politikalarında ve programlarında konjonktürel farklılıklar görmek mümkündür. MNP ve MSP farklılıkları çok fazla dikkate almayan, bilakis homojen bir insan inşasını hedefleyen bir eğitim programı öngörüyorken RP daha çoğulcu ve demokratik bir eğitim programı öngörmüştür. RP'nin programında YÖK'ün kapatılması önerilirken FP programında YÖK'ün oluşumunun yeniden düzenlenerek koordinasyon sağlayıcı bir kurum olarak işlevlerinin dönüştürülmesi önerilmiştir.

RP ve FP'nin yüksek öğretim politikaları bağlamında ileri sürdükleri önerilerine bakıldığında bu etki daha açık görülecektir. Karşımıza çıkan şey kendi dönemi içerisinde oldukça ilerici ve yenilikçi bir yükseköğretim perspektifinin ortaya konulmuş olduğudur. Bugün hala üniversitelerde araştırma grupları, kulüpler ve öğrenci toplulukları olmasına rağmen üniversite yönetimlerinde söz hakları sınırlıdır. Buna karşılık 1991 yılında RP'nin öğrencilerin üniversite yönetiminde söz almasını ve yönetime katılmasını teklif eden önerileri bugünden bakıldığında oldukça demokratik, özgürlükçü ve yenilikçi bir tutum olarak tespit edilebilir. Diğer yandan sadece rektörlerin değil dekanların da seçilerek göreve gelmesi dikkate değer bir öneridir. Üniversite yönetimlerinde bölümlerin temel birim olarak kurgulanması da üniversitelerdeki bilimsel özgürlüğün sağlanması açısından önemli bir öneridir. Bütün bunlardan hareketle Milli Görüş partilerinin özerk ve demokratik üniversite önerileri demokratik, özgürlükçü ve dönemine göre oldukça ileri bir perspektif sunmuştur.

Bu farklılıklar esas itibarıyla Milli Görüş partilerinin konjonktürel gelişmelerden etkilendiğinin ve söylemlerini bu etki ile yenilemeye çalıştığının göstergelerindedir. 1970'li yıllar soğuk savaş ve ideolojiler dönemidir. Siyaset

ideolojiler ekseninde oluşmaktadır. Siyasetin amacı her şeyi iyileştireceğine inanılan total bir politik tasavvuru iktidar yapmaktır. Dolayısıyla MNP ve MSP, programlarında dönemin iklimine uygun olarak eğitimi sosyo-kültürel dönüşümün aracı olarak kurgulamıştır. 1990'lı yıllar ise çoğulculuk, çok kültürlülük, demokratikleşme, postmodernizm gibi tartışmaların ve buna bağlı söylemlerinin etkili olduğu bir dönemdir. Bu açıdan RP'nin çoğulcu ve demokratik bir eğitim politikası arayışını dönemin konjonktürel etkisiyle ilişkilendirmek mümkündür. Öte yandan FP'nin politikalarında da 28 Şubat sürecinin ürettiği kırılmalar, travmalar belirleyici olmuştur denilebilir. Buradan hareketle Milli Görüşün eğitim politikalarının konjonktürel etkilere açık olduğu ve parti programlarında yer yer değişiklikler içerdiği söylenebilir.

Konjonktürel etkilerle oluşan bütün bu farklılıklara rağmen Milli Görüş eğitimi dindar bir toplumun oluşumu açısından araçsallaştırmıştır. Eğitimle hedeflenen yeni bir neslin inşası ve yeni bir toplumsal kimliğin kurulmasıdır. Eğitim milli kültür, tarih ve inanç değerleri ile barışık bir toplum inşasının aracı olarak görülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Kemalist modernleşme yeni bir ulus inşasını ve Kemalist değerlerin üretimini eğitim politikalarına bağlamış, modern cumhuriyetin değerleri ve yeni ulusun kimlik kodlarının üretimini okul üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflemişti. Bu bakımdan Kemalist modernleşmenin eğitime yüklediği misyon ile Milli Görüş'ün eğitime yüklediği misyon benzeşmektedir. Kemalist modernleşme, eğitim ve okul üzerinden seküler bir modernleşmeyi inşa etmeyi hedeflemişken Milli Görüş'te yine eğitim ve okul üzerinden muhafazakar bir karşı modernleşmeyi inşa etmeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla hem Kemalist modernleşme hem de muhafazakar modernleşme kimlik inşasını eğitim politikaları üzerinden kurmaya çalışmıştır.

Milli Görüş partileri eğitimle ilgili problemleri bir zihniyet probleminin sonucu olarak değerlendirmişlerdir. Eğitim politikaları eleştirilirken birçok tema üzerinden eleştiri geliştirilmiş ancak özü itibarıyla bütün bu eleştirilerin bir zihniyet eleştirisi olduğu ortaya konulmuştur. Mesele bir zihniyet meselesidir. Eğitim politikalarına hakim olan zihniyet gayri milli bir zihniyettir. Bu zihniyetten doğru bir nesil, doğru bir toplum ve doğru bir ülke çıkmaz. Dolayısıyla Milli Görüş'e göre mesele eğitim politikalarına hakim olan bu gayri milli zihniyetin yerine milli bir zihniyetin hakim kılınmasıdır. Bu açıdan Milli Görüş partilerinde maarif eleştirisi esas da bir zihniyet eleştirisidir.

Milli Görüş'ün eğitim politikalarına hakim olması gerektiğini iddia ettiği milli zihniyet nedir? Milli Görüş'ün milliliği her zaman tartışılmıştır. Buradaki millilikle kastedilen nedir? Yerlilik midir, milliyetçilik midir, İslamilik midir? Milli Görüş'ün bütün müktesebatı dikkatlice incelendiğinde milliliği İslamilik anlamında kullandığı rahatlıkla tespit edilebilecektir. Türkiye'nin anayasal ve yasal ortamının oluşturduğu kısıtlayıcılık nedeniyle Milli Görüş İslami ıstılahta da yeri olan millilik kavramını İslamilik kavramının yerine kullanmayı tercih etmiştir. Öte yandan milliyetçiliğin sahip olduğu geniş toplumsal kabul ve meşruiyetten yararlanma isteği de millilik kavramını kullanışlı kılmıştır.

Milli Görüş partilerinin imam hatip meselesi üzerinde bu kadar ısrarla durmasının arkasında da bu zihniyet ve İslamileşme meselesi aranmalıdır. Milli Görüş partileri imam hatip okullarını toplumsal dönüşümün önemli bir aracı olarak görmüştür. Siyasi parti olarak dayandığı toplumsal kesimlerin, yani dindar kesimlerin taleplerini karşılamak açısından da imam hatip meselesi Milli Görüş partilerinin ana meselelerinden birisi olmuştur. Aslında hem dindar kesimler hem de Milli Görüş partileri imam hatip okullarını seküler modernleşmeye karşı oluşturulmuş bir sığınak olarak görmüşlerdir. İmam hatip okullarında uygulanan programları da sadece dini bir eğitim olarak değil aynı zamanda seküler modernleşmeye karşı bir muhafazakar modernleşme imkanı olarak da görmüşlerdir.

Milli Görüş partileri içerisinde RP'nin 1991 seçim beyannamesindeki "Gayri Milli Eğitimin Millileştirilmesi" başlığı altında ortaya konulan görüşler oldukça dikkat çekicidir. Milli Görüş'ün diğer partileri ile karşılaştırıldığında başlığı her ne kadar "gayri milli eğitimin millileştirilmesi" olsa da oldukça çoğulcu ve demokratik öneriler içermektedir. Bölümün başlığı "İç Barış, Kardeşlik, Huzurun Tesisi" dir. Eğitim politikaları iç barışla, kardeşlikle ve huzurla irtibatlandırılmıştır. Eğer iç barışı sağlamak, kardeşliği temin etmek dolayısıyla da ülkeye huzuru hakim kılmak istiyorsak bu gayri milli eğitimi değiştirerek milli bir eğitimi tesis etmek gerekmektedir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991: 88). Her ne kadar bu ifadeler hegemonyacı bir eğitim politikasının ipuçlarını veriyor olsa da metnin içerisindeki öneriler dikkatlice takip edildiğinde dönemine göre oldukça demokratik, çoğulcu ve ilerici olduğu görülecektir.

Bütün bunlardan hareketle Milli Görüşün eğitim politikalarıyla ilgili ileri sürdüğü teklifler bir karşı modernleşme hamlesi olarak değerlendirilebilir. Bir taraftan kendi kültür, tarih ve medeniyet değerleri ile barışık bir toplum, diğer yandan kalkınmış, bilimsel inkişafını gerçekleştirmiş, güçlü bir Türkiye inşa etmek hedeflenmektedir. Eğitim

aracılığıyla bir yandan İslami değerler güçlendirilmeye çalışılırken bir yandan da ülkenin kalkınması, modernleşmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu da eğitimin muhafazakar bir modernleşmenin aracı olarak görüldüğünü göstermektedir.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %100.

Etik Komisyon Onayı: Çalışmada etik komisyon onayına gerek yoktur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSAY, H. (1977), *1977 Genel Seçim Radyo Konuşmaları*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ATAY, T. (2006), Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk “Gelenek-çi” Muhafazakârlığı, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakarlık*, (s. 154-162), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ATHUSSER, L. (2014), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- BAYKAL, Ö. (2021), Milli Görüş Hareketinden Milli Görüş Geleneğine, Ed. M. H. AKIN, S. SÖĞÜT, Ö. S. UĞRAŞ, *Türk Siyasi Hayatında Milli Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan*, (s. 23-56), Konya: NEU Yayınları.
- BAYKAL, Ö. ve ÇAHA, Ö. (2017), Politik Aktör Olarak Necmettin Erbakan’ın Türk Siyasetindeki Yeri, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 4(8) 1-18.
- BOURDİEU, P. ve PASSERON, J.C. (2015), *Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, İstanbul: Heterik Yayınları.
- ÇAKIR, R. (2004), Milli Görüş Hareketi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, (s. 544-575), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇALMUK, F. (2004), Necmettin Erbakan, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, (s. 550-575), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇINAR, M. (2005), Kemalist Cumhuriyetçilik ve İslamcı Kemalizm, Ed. Y. AKTAY, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık* (s. 157-176), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇINAR, M. (2005), Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık, Ankara: Dipnot Yayınları.
- ÇINAR, M. (2005), *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- ÇİÇEK, D. (1997) *Postmodernizmin İslamcılar Üzerindeki Etkisi*, Kayseri: Rey Yayıncılık.
- DELLALOĞLU, B. F. (2020), Poetik ve Politik Ve Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi Ankara: Timaş Yayınları.
- DEMİR, A. (2017), Erbakan’ın Türkiye Sanayileşmesine Dönük Paradigmalar, *Turkish Studies*, 12(8), 85-108.
- EMRE, S. A. (1976), M.S.P. Meclis Konuşmaları, Millet Meclisinde Metaryalizm ve Maneviyatçılık Konusunda MSP-CHP Düellosu, Ankara: MSP.
- ERBAKAN, N. (1975a), *Milli Görüş*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- ERBAKAN, N. (1977), Erbakan Diyor ki MSP.
- ERBAKAN, N. (1993) Erbakan’ın Konuşmaları, Eylül 1993, Ankara: Refah Partisi.
- ERBAKAN, N. (2003) Fetih Konuşması ve Haftalık Basın Toplantısı, Ankara: Saadet Partisi Gençlik Kolları Genel Merkezi.
- ERBAKAN, N. (2014a), Milli Görüş Temel Görüş, Ed. T. ÇETİNKAYA, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı I içinde*, (s. 377-445), Ankara: MG V Yayınları.
- ERBAKAN, N. (2014b), İslam ve İlim, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı V içinde*, (s. 229-246), Ankara: MG V Yayınları.
- ERBAKAN, N. (2014c), Materyalizm ve Maneviyatçılık, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı I*, (s. 364-375), Ankara: MG V Yayınları.
- ERBAKAN, N. (2014d), Erbakan Diyor ki, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı III içinde*, (s. 271-335) Ankara: MG V Yayınları.
- ERBAKAN, N. (2014e), Milli Görüş, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı*, (s. 35-220), Ankara: MG V Yayınları.
- ERBAKAN, N.(t.y.) *Milli Görüş Temel Görüş*, Abdullah Lelik (Haz.), Ankara.
- EROLER, G. E. (2019), “Dindar Nesil Yetiştirmek” Türkiye’nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası, İstanbul: İletişim Yayınları.
- FAZİLET PARTİSİ. (1998), *Genel Başkan Recai Kutan’ın Basın Toplantısı*, Ankara: Fazilet Partisi.
- FAZİLET PARTİSİ. (1998), *İlk Adım Toplantısı Genel Başkan Recai Kutan’ın Açış Konuşması*, Ankara: Fazilet Partisi.
- FAZİLET PARTİSİ. (1999), *Gün Işığında Türkiye*, Ankara: Fazilet Partisi.
- FAZİLET PARTİSİ. *Genel Başkan Recai Kutan’ın Seçim Beyannamesi Basın Toplantısı*, İstanbul: Fazilet Partisi.
- FOUCAULT, M. (2013), *Hapishanenin Doğuşu*, İstanbul: İmge Yayınları.
- GÖLE, N. (2012), *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*, İstanbul: Metis.
- GÜLALP, H. (2003), *Kimlikler Siyaseti*, İstanbul: Metis.
- GÜNDÜZ, M. (2020), *Kurum, Kavram ve Zihniyet, Osmanlıdan Günümüze Eğitimde Dönüşümler*, İstanbul: Ketebe Yayınevi.
- HARPUTLU, A. (2003), Türkiye’de İslamcılığın Dönüşümleri ve Yeni Politik Durum, İlk Adım Toplantısı, *Bilgi ve Düşünce*, (4), 15-18.

- İREM, N. (2002), Cumhuriyetçi Muhafazakarlık, Seferber Edici Modernlik ve Diğer Batı Düşüncesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(2), 41-60.
- İREM, N. (2006), Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakarlık, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakarlık*, (105-118), İstanbul, İletişim Yayınları.
- İREM, N. (2008), Cumhuriyet Modernleşmesinin Sınırları ve Bir Sınır Dili Olarak Muhafazakar Modernite, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, (18), 11-32.
- KAFADAR, O. (1997), *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılama*, Ankara: Vadi Yayınları.
- KÖKSOY, E. (2021), Siyasal Partiler ve Siyasal İletişim Stratejileri; Milli Görüş Partileri Örneği, Ed. M. H. AKIN, S. SÖĞÜT, Ö. S. UĞRAŞ, *Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan*, (493-513), Konya: NEU Yayınları.
- MARDİN, Ş. (1991), *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MAVIŞ, N. (2021), Bir Bağımsızlık İdeolojisi Olarak Milli Görüş, Ed. M. H. AKIN, S. SÖĞÜT, Ö. S. UĞRAŞ, *Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan*, Konya: NEU Yayınları.
- MNP. (1970), *Milli Nizam Partisi ve Tüzüğü, Program*, İstanbul: Haktanır Matbaası.
- MSP. (1976), *Milli Selamet Partisi 3. Büyük Kongresi*, Ankara, MSP.
- MSP. (1977), İnanç ve Hamle, *Milli Selamet Partisi 5 Haziran 1977 Seçimleri*, Ankara: Gaye Matbaası.
- MSP. (1977), MSP Seçim Beyannamesi, *Milli Selamet Partisi 5 Haziran 1977 Seçimleri*, MSP.
- MSP. (1977), Yeni Devir Milli Görüş.
- MSP. *Milli Selamet Partisi Program ve Tüzük*, (t.y.) Ankara: Elif Matbacılık.
- REFAH PARTİSİ. (1985), *Tüzük ve Programı*, Ankara: Elif Matbacılık.
- REFAH PARTİSİ. (1991), *Refah Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara: Refah Partisi.
- REFAH PARTİSİ. (1993), *4. Büyük Kongre Genel Başkan Prof. Dr. Necmettin Erbakan’ın Açış Konuşması*, Ankara: Refah Partisi.
- SARIBAY, A.Y. (1985), *Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Anlayışı "MSP Örnek Olayı"*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- ŞEN, H. (2012), *Kemalist Modernleşme ve İslamcılık*, Ankara: Kadim Yayınları.
- YAVUZ, H. (2005), *Modernleşen Müslümanlar Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- YILDIRIM, E. (2016), 1980-2015 İslamcılarının Dünya Sistemine Entegrasyonu, *Neoliberal İslamcılık*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- YORGANCILAR, S. (2012), *Milli Görüş, 1969-1980*, İstanbul:Pınar Yayınları.
- ZARİÇ, S. (2016), Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Hareketinin Tarihsel Gelişimi Işığında Milli Görüş Adalet ve Kalkınma Partisi Arasındaki İdeolojik Farklılıklar, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (38), 228-243.